

נטילת ידים לסעודה

ג. שיעור הפת המחיבת ב'נטילת ידיים'

רמב"ם ברכות פרק ו הלכה א:

כל האוכל הפת שמברכין עליו המוציא צריך נטילת ידים תחלה וסוף, ואף על פי שהיא פת חולין ואף על פי שאין ידיו מלוכלכות ואינו יודע להן טומאה לא יאכל עד שיטול שתי ידיו.

❖ **דייק, מה בא הרמב"ם לשלול במה שכתב 'הפת שמברכין עליו המוציא'?**

רבי אלעזר מגרמייזא בעל ספר 'הרוקח' כתב, שלא בכל אכילת לחם הצריכו חכמים 'נטילת ידיים':

ספר הרוקח הלכות סעודה סימן שכח:

אוכל פחות מכביצה יטול מספק ולא יברך.

בית יוסף אורח חיים סימן קנח סעיפים ב, ג:

כתב הרוקח... ובסימן רפ"ג כתב... דעל פחות מכזית אין צריך נטילה.

המשנה ברורה מבאר את הטעם לכך שעל אכילה פחות מכביצה נוטל בלא ברכה, ואילו על אכילת פחות מכזית אינו נוטל כלל (כזית-כחצי פרוסה גדולה, כביצה-כפרוסה גדולה שלימה):

משנה ברורה סימן קנח ס"ק ט, י:

פחות מכביצה וכו' - הטעם, משום דלענין טומאה פחות מכביצה אינו מקבל טומאה מדאורייתא ולא יטמא על ידי הידים, לכן יש לומר דגם על הנטילה לא גזרו, או אפשר כיון דלענין ברכת המזון חשיבא אכילה דהא קיימא לן דמברכין ברכת המזון על כזית, חשיבא גם לענין נטילת ידיים ולא פלוג חכמים בתקנתו, ולכן יטול ידיו ולא יברך דברכה אינה מעכבת הנטילה.

פחות מכזית וכו' - דזה לא חשיבי אכילה אף לענין ברכת המזון.

השולחן ערוך פסק כדברי הרוקח, אמנם במשנה ברורה הביא שישנם פוסקים החולקים, וסוברים שאף על אכילה פחות מכזית חייב בנטילה בלא ברכה:

המשך המשנה ברורה הנ"ל:

והנה הט"ז פסק כן לדינא דאין צריך נטילה (על פחות מכזית)... ודעת... המגן אברהם... ועוד אחרונים, דאף בפחות מכזית דינו כפחות מכביצה, ויטול ידיו ולא יברך. ועל כן לכתחלה נכון להחמיר בזה.

השלם: צריך\לא צריך\מחלוקת

כמות אכילה	נטילה	ברכה
פחות מכזית		
בין כזית לכביצה		
יותר מכביצה		

ד. אופן נטילת הידיים

א. כמות המים

תוספתא ידיים פרק א הלכה ב:

אחד הנוטל ידו אחת, ואחד הנוטל שתי ידיו, אחד ידו של גדול, ואחד ידו של קטן - צריך ליטול מי רביעית.

הקדמה:

'נטילת ידיים' היא אחת מן המצוות שתקנו חכמים. על פי התורה, כל הגוף נחשב ליחידה אחת לעניין טומאה וטהרה - או שכולו טהור או שכולו טמא. חכמים תיקנו, שהזאב והידיים מתעסקות ונוגעות בדברים יותר משאר הגוף, יחשבו הידיים כטמאות (לענין דינים שונים), וכדי לטהרן יטילו עליהן מים.

שאלה: חיילים הטהורים בפעילות, מתכוונים לאכילת סעודה עם פת וברשות כמות מים מוגבלת. כיצד ינהגו? מהי כמות המים המינימאלית הנדרשת לנטילת ידיים לסעודה?

א. מקור הדין

תלמוד בבלי שבת דף יד עמוד ב, טו עמוד א:

ו(כי טומאת) ידיים תלמידי שמאי והלל גזרו? שמאי והלל גזרו! דתניא... שמאי והלל גזרו טומאה על הידים... אלא אתו אינהו (שמאי והלל), גזרו ולא קבלו מיניהו (הציבור לא קיבלו גזירה זו), ואתו תלמידיהו - גזרו וקבלו מיניהו. - ואכתי, שלמה גזר! דאמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידיים יצתה בת קול ואמרה: 'בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני'. (ועוד אמרה) 'חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר?' אתא שלמה - גזר לקדשים, ואתו אינהו - וגזרו אף לתרומה.

תלמוד בבלי חולין דף קו עמוד א:

אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיא: נטילת ידיים (ללחם של) חולין מפני סרך תרומה (הרגל של אוכלי תרומה), ועוד משום מצוה. מאי מצוה? אמר אביי: מצוה לשמוע דברי חכמים (שתקנו נטילה זו).

ממקורות אלו עולה שתקנת חכמים של 'נטילת ידיים' עברה כמה שלבים: בתקופת בית המקדש הראשון תיקן שלמה המלך טומאה לידיים לענין קרבנות, בתקופת בית המקדש השני תקנו בית שמאי ובית הלל שגם לענין תרומה הידיים טמאות ולאחר מכן קבעו חכמים שאסור לאכול לחם ללא 'נטילת ידיים'.

ב. טעם תקנת 'נטילת ידיים'

❖ **עיין בגמרא בחולין הנ"ל, מהם הטעמים שתקנו חכמים 'נטילת ידיים' לפני אכילת פת של חולין?**

המשנה ברורה מבאר את טעמי התקנה:

משנה ברורה סימן קנח ס"ק א:

כשיבא וכו' - טעם תקנת נטילה הוא משני דברים: אחד, מפני **סרך תרומה**, והיינו כיון ידיים עסקניות הן ונוגעים בכל דבר, ובזמן שהיה נוהג טומאה וטהרה והכהנים אכלו תרומה, היו צריכין ליטול ידיהם מדברי סופרים קודם אכילת תרומה כדי שלא יטמאוהו בנגיעתן, וכדי שיהיו רגילין והכהנים בזה, גזרו גם כן על כל איש ישראל האוכל פת שאסור לאכול עד שיטול ידיו. וגם עכשיו שאין הכהנים אוכלין תרומה מפני הטהרה, לא בטלה תקנה זו, כדי שיהיו רגילים בני ישראל כשיבנה בית המקדש במהרה בימינו לאכול בטהרה. ועוד טעם לתקנת נטילה, משום **נקיות וקדושה** (שמצווה עלינו לקדש ולטהר עצמנו), וסמכו בגמרא (ברכות נ"א) אקרא ד'התקדשתם והייתם קדושים'.

והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

המשנה ברורה הוסיף על דברי השולחן ערוך:

משנה ברורה על השולחן ערוך ס"ק כב:

כדעת הראשון - ומשמע, דבשעת הדחק שיש לו מים בצמצום יוכל לסמוך על דעת המקילין. וכתבו האחרונים דאם פיסת ידו מלוכלך מזיעה וכהאי גוונא, לכולי עלמא צריך ליטול עד סוף פיסת היד.

ג. ניגוב הידיים

תלמוד בבלי סוטה דף ד עמוד ב:

אמר רבי אבהו: כל האוכל פת בלא ניגוב ידים, כאילו אוכל לחם טמא.

רש"י על הגמרא:

כל האוכל בלא ניגוב ידיים - דבר מאוס הוא וחשוב כטומאה.

וכן פסק השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן קנח סעיף יב:

וינגבם היטב קודם שיבצע, שהאוכל בלי ניגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא.

המשנה ברורה מפרט שני טעמים לצורך בניגוב:

משנה ברורה על השולחן ערוך ס"ק מה:

לחם טמא - כתב הבית יוסף, דהיינו משום דמים הראשונים ששופך על ידיו טמאים הם, שנטמאו מחמת ידיו... ואף דשופך מים שניים לטהר המים כדאיתא שם, מכל מקום לכתחלה צריך להעביר את הראשונים לגמרי ע"י ניגוב. ורש"ל כתב, דעיקר הניגוב הוא משום נקיות, דכשידיו לחים ממי הניגוב יש בו משום מיאוס.

המגן אברהם כתב שיקפיד שלא לנגב ידיו בבגדיו:

מגן אברהם על השולחן ערוך ס"ק יז:

וינגבם - ולא ינגב ידיו בחלוקו, שקשה לשכחה.

שולחן ערוך הרב הוסיף, שלכתחילה ינגב ידיו ולא ימתין עד שיתייבשו בלא ניגוב:

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן קנח סעיף יז:

לכתחילה צריך להעביר את (המים) הראשונים לגמרי על ידי ניגוב, ולא די שיתנגבו מאליהן, אלא צריך לשפשף במפה או בשאר דברים שהשפשוף מטהרן ביותר.

ה. הלכה למעשה

כך נפסק להלכה בספרנו 'תורת המחנה':

א. בנטילת ידיים לסעודה, יש ליטול את שטח כל כפות הידיים ולכל הפחות ברביעית הלוג (כחצי כוס מצויה) לכל יד, בשעת דחק ניתן להקל ולהסתפק ברביעית מים לשתי הידיים וליטול רק את אצבעות הידיים (בתנאי ששאר כף היד נקיה).

ב. גם בתנאי שדה יש להקפיד על ניגוב הידיים אחר הנטילה, וראוי להצטייד תמיד באמצעי זמין לכך. אם אין לו במה לנגב, ניתן להקל בניעור ידיו משאריות המים ויבושם כנגד השמש, או בניגוב בבגד שאינו לבוש בו עתה, ובדלית ברירה מותר אף לנגב בבגדיו.

מעיקר הדיון, מספיק ליטול שתי ידיי ברביעית מים, אמנם השולחן ערוך הוסיף על פי הגמרא בשבת (דף סב ע"ב):

שולחן ערוך אורח חיים סימן קנח סעיף י:

אף על פי ששיעורם ברביעית, יוסיף ליטול בשפע, דאמר רב חסדא: אנא משאי מלא חפני מיא, ויהבו לי מלא חפני טיבותא (אני נטלתי במלא חפנים מים, ומשמים נתנו לי מלא חפנים של טוב).

למעשה, כתב המשנה ברורה שאין להקל בפחות מרביעית לכל יד:

משנה ברורה על השולחן ערוך ס"ק לז:

שיעורם ברביעית - היינו, רביעית אחת לשתי ידיי. ולקמן... העתקתי דברי האחרונים שכתבו, דלא יפחות מרביעית לכל יד ויד, דבנטול בפחות צריך ליזהר בהרבה דברים, ואין הכל בקיאין בהם.

ישנם כמה שיטות מהו שיעור 'רביעית', במשנה ברורה 'דרשו' סיכמו את השיטות:

משנה ברורה מהדורת "דרשו" סימן קנח הערה 47:

שיעור רביעית הוא, לשיטת החזו"א 150 מ"ל, ולשיטת הגר"ח נאה 86.4 מ"ל.

ב. עד היכן מקום הנטילה

תלמוד בבלי חולין דף קו:

תנו רבנן: נטילת ידיים לחולין - עד הפרק, לתרומה - עד הפרק... רבי מיישא בר בריה דרבי יהושע בן לוי - הוא ליזאי, ואמר: עד כאן - בין לחולין בין לתרומה, לחומרא.

נחלקו הראשונים בביאור הגמרא ובביאור מסקנתה להלכה, הרא"ש מביא את שיטתו ואת שיטת הר"ף:

רא"ש חולין פרק ח סימן יא:

תנו רבנן... לתרומה עד לפרק, פירוש, מקום חיבור אצבעות על גב היד. בחולין עד לפרק, פירוש, פרק השני שבאצבעות. ואסיקנא משום דר' יהושע בן לוי דעד לפרק בין לחולין בין לתרומה לחומרא. וכן הילכתא.

ורב אלפס ז"ל (ברכות פרק ח מאב) גורס... לחולין עד לפקק. לתרומה עד לפרק. פירוש, פקק הם הקשרים שבסוף האצבעות מלשון 'שיתפקקו כל חוליות שבשדרה'. דכמו כשאדם כורע בולטות החוליות כלפי חוץ, כך כשאדם כופף אצבעותיו בולטין אותן קשרים כלפי חוץ. והכי פירושו... לחולין, עד לפקק סוף האצבעות. לתרומה, עד לפרק סוף היד...

❖ **כיצד ביאר הרא"ש וכיצד ביאר הרי"ף את הגמרא בחולין?**

למסקנת הגמרא, עד היכן נוטלים את הידיים לפי כל אחד מהשיטות?

שולחן ערוך אורח חיים סימן קסא סעיף ד:

שיעור נטילת ידיים, כל היד עד קנה של זרוע; ויש אומרים, עד מקום חיבור האצבעות לכף היד, וראוי לנהוג כדעת הראשון.

'והגית בו'

דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל

יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית

מערכת: סא"ל הרב ישי איתן רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה,

סרן הרב דודי גרינפלד קמ"ד כתיבה, אע"צ הרב חנניה שפרן

כתיבה ועריכה: ט' ר' יצחק ענתבי

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com

